

علامه مصباح؛ الگوی علمی و عملی اسلام‌سازی علوم‌انسانی

17 آبان، 1402 - 14:23 akbari

به گواهی آثار و کتابهای برجایمانده، میتوان گفت که ایشان همزمان به «اسلام‌سازی علوم‌انسانی»، «اسلام‌سازی کنشگران عرصه علم»، «تحول در ساختارهای آموزشی و پژوهشی» و «اسلام‌سازی جامعه و فرهنگ عمومی» توجه داشتند. گفتیم که علامه مصباح پس از اثبات «امکان و ضرورت اسلام‌سازی علوم‌انسانی»، سه‌گام مهم را برای اسلام‌سازی علوم‌انسانی برمی‌شمارد:

گام نخست، ناظر به نقد علوم‌انسانی رایج بود که در مطلب پیشین به آن پرداختیم.

گام دوم: تبیین مبانی معقول علوم‌انسانی

حال که سستی و نادرستی علوم‌انسانی موجود را آشکار کردیم و ساختمان عظیم علوم‌انسانی غربی را لرزان کردیم، در گام دوم انتظار آن است که بنیانهای معرفتی ساختمان #علوم_انسانی_اسلامی را سامان دهیم. به تعبیر دیگر، با نگاهی ایجابی لازم است که بنیانهای هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، روش‌شناختی، انسان‌شناختی و ارزش‌شناختی علوم‌انسانی اسلامی را تشریح کنیم. در فرایند تحول علوم‌انسانی، این مهمترین وظیفه‌های است که بر دوش عالمان دینی و متخصصان بنیانهای فکر دینی و اسلامی است.

به‌عنوان گفت که در میان عالمان دینی، هیچکس بهاندازه علامه مصباح در این زمینه فعالیت نکرد. او باتکیه بر بنیانهای استوار عقلی و همچنین آیات قرآنی، کوشید مبانی فکری و فلسفی لازم را برای تحول در علوم‌انسانی و اسلام‌سازی علوم‌انسانی به صورتی منسجم و منطقی عرضه کند.

گام سوم: تولید فلسفه علم موردنظر

پس از تبیین مبانی عام علوم‌انسانی، کار بزرگ دیگری که علامه مصباح انجام آن را لازم میدانست، تولید «فلسفه علم موردنظر» بود. دراینباره می‌فرمودند که در تکتک علوم‌انسانی، لازم است که باتکیه بر بنیانهای فکر اسلامی، فلسفه مضاف به آنها تبیین و تدوین شود و البته در این میان معتقد بودند که روان‌شناسی، اقتصاد و جامعه‌شناسی اولویتهای نخست هستند؛ زیرا اینها «علوم‌انسانی پایه» هستند و علوم مثل تعلیم‌وتربیت، مدیریت، حقوق، علوم سیاسی و امثال آن، «علوم‌انسانی پیرو». این سه‌گام را شرط لازم تولید «نظریه اسلامی» و در نهایت «علم اسلامی» میدانست.

خلاصه آنکه در سطح معرفتی، ایشان سه کار عمده انجام میدادند: تبیین امکان اسلام‌سازی علوم‌انسانی، ضرورت اسلام‌سازی این علوم، چگونگی اسلام‌سازی علوم‌انسانی.

پروژه علامه مصباح در اسلام‌سازی علوم‌انسانی را نباید منحصر در اقدامات علمی و نظریه‌پردازی دانست؛ افزون بر آن، اقدامات تربیتی و پرورشی و انگیزشی فراوانی را نسبت به کنشگران حوزه علوم‌انسانی نیز مدیریت کردند.

وی معتقد بود کنشگران بیاعتقاد و بیانگیزه، میتوانند بهترین نظریه و بهترین متن را هم از کارایی و کارآمدی بیندازند؛

زانکه از قرآن بسی گمراه شدند

زان رسن قومی درون چه شدند

مر رسن را نیست جرمی ای عنود

چون ترا سودای سربالا نبود

به همین دلیل، بخش زیادی از اقدامات عملی ایشان، معطوف به ایجاد «سودای سربالا» و تقویت ایمان و انگیزه تحولخواهی در میان کنشگران علوم‌انسانی بود.

در بُعد تحول در کنشگران، ایشان دو کار عمده را لازم میدانستند:

نخست «تحولات معرفتی در کنشگران» یعنی استادان، دانشجویان و مدیران حوزه علم. معتقد بودند باید درباره مبانی فکری، کار شود. برای رسیدن به این مقصود، هم مبانی پنجگانه (معرفت‌شناختی، هستی‌شناختی، انسان‌شناختی، الهیاتی، و ارزش‌شناختی) را «تدریس» میکردند و هم درباره آنها و بر اساس آنها، کتابهای متعددی را «تدوین» کردند و هم دوره «طرح ولایت» را

«طراحی» کردند. تحول معرفتی را برای همه کنشگران حوزه علم، نه تنها لازم، بلکه آن را پایه و ریشه هرگونه تحول پایدار و مستحکم میدانستند.

افزون بر این، بر اخلاق پژوهش و اخلاق علم نیز تأکید داشتند؛ زیرا برای ایجاد تحول در علوم انسانی، نیازمند بردباری و همتای بلند هستیم. در این زمینه باید نگاه واقع‌بینانه و همچنین قدرت و شهامت علمی ایجاد شود؛ زیرا مقابله با این جریان و رودرو شدن با جریان قدرتمند و پرزور علوم انسانی غربی، «شهامت علمی» بالایی می‌خواهد.

همواره تأکید میکردند که نباید عجله کرد. کار علمی و فرهنگی، زمانبر است. دربار اخلاق فردی هم بر اخلاص، توکل و به‌طور ویژه نیت پاک، تأکید داشتند و می‌فرمودند: «شما مخلصانه برای خدا باشید، خداوند کمک میکند.»

علامه مصباح در بُعد تحولات ساختاری، جزء نخستین کسانی بود که در حوزه علمیه قم، بلکه در تاریخ حوزه‌های علمیه شیعه در چند سده اخیر، دوره‌های طولانی مدت آموزشی و پژوهشی در علوم انسانی را طراحی کردند. پیش از ایشان، کسی چنین ساختاری تعریف نکرده بود. ایشان پیش از انقلاب شروع کردند. سال ۵۴ در بخش آموزش «مؤسسه در راه حق» و در سال ۶۶ با تأسیس «بنیاد باقر العلوم (علیه السلام)»، دوره پیشرفته و تخصصی را برای فارغ‌التحصیلان مؤسسه در راه حق برگزار کردند. سپس با تجمع این دو، مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره) را بنیان نهادند.

ایشان در اول انقلاب یکی از بنیانگذاران «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» بودند که الآن به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» تبدیل شده است. اقدامات ساختاری علامه مصباح، مبتنی بر دو پیشفرض بود:

نخست اینکه دانشگاه و دانشگاهیان فعلی، توانایی اسلام‌سازی علوم انسانی را ندارند و این توقع از آنان، توقع ناصوابی است. دوم اینکه از حوزه سنتی هم نمیتوان توقع انجام چنین کار بزرگی را داشت؛ زیرا تمرکز حوزه سنتی بر فقه و اصول، و نهایتاً فلسفه و تفسیر است.

بنابراین، ایشان معتقد بودند که به ساختارهای آموزشی موجود در حوزه و دانشگاه برای اسلام‌سازی علوم انسانی، نمیتوان امید بست.

این دو پیشفرض، باعث شد ایشان مؤسسه‌های آموزشی و پژوهشی تأسیس کنند تا دانشجویان آن، در هر دو حوزه تخصص داشته باشند.

همچنین ایشان تأکید داشتند که ما باید بکوشیم گفتمانی نخبگانی در حوزه اسلام‌سازی علوم انسانی ایجاد کنیم، وگرنه اگر بهترین متن‌ها را هم تولید کنیم، ولی جامعه علمی، آن را باور نداشته باشد و گفتمان‌سازی مناسبی صورت نگیرد، عملاً فایده‌ای بر آن مترتب نخواهد بود؛ زیرا علم، همانطور که فرهنگ‌ساز است، متأثر از فرهنگ عمومی هم هست. می‌فرمودند: علوم غربی در راستای فرهنگ غربی است؛ یعنی این علوم هم فرهنگ غربی را شکل داده‌اند و هم خودشان متأثر از فرهنگ غرب بوده‌اند. بنابراین، برای اسلام‌سازی علوم انسانی نیز نباید از اسلام‌سازی جامعه و فرهنگ غافل باشیم؛ بلکه باید جامع‌های توحیدی و مبتنی بر آرمانهای اسلامی تأسیس کنیم.

به گواهی آثار و کتابهای برجایمانده، میتوان گفت که ایشان همزمان به «اسلام‌سازی علوم انسانی»، «اسلام‌سازی کنشگران عرصه علم»، «تحول در ساختارهای آموزشی و پژوهشی» و «اسلام‌سازی جامعه و فرهنگ عمومی» توجه داشتند.

روحش شاد و راهش پر رهرو باد

نویسنده:

احمدحسین شریفی [1]

دسته بندی مطالب:

وسط 7 [2]

نشانی

منبع: <https://partosokhan.ir/content/%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%87-%D9%85%D8%B5%D8%A8%D8%A7-%D8%AD%D8%9B-%D8%A7%D9%84%DA%AF%D9%88%DB%8C-%D8%B9%D9%84%D9%85%DB%8C-%D9%88-%D8%B9%D9%85%D9%84%DB%8C-%D8%A7%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%DB%8C%D8%B3%D8%A7%D8%B2%DB%8C-%D8%B9%D9%84%D9%88%D9%85%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%A7%D9%86%DB%8C?page=4>

پیوندها

<https://partosokhan.ir/taxonomy/term/60> [2] [1]

<https://partosokhan.ir/%D8%AF%D8%B3%D8%AA%D9%87-%D8%A8%D9%86%D8%AF%DB%8C-%D9%85%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8/%D9%88%D8%B3%D8%B7-7>